

VOOR LEERHUIS & LITURGIE

DE AVOND VOOR KERSTMIS 2002

Huub Oosterhuis

Gezongen:

Bomen schreeuwen niet

*Bomen schreeuwen niet, takken niet, grond niet;
zee, vogel, huil niet; de wind niet, de stad niet.
Geen kreet komt uit de mond van de muren
rondom, van de ster, die lachende noodklok.*

*Enkel in mensen zijn monden gesneden,
harten gedompeld, opdat hij kan huilen,
slaan met lippen zwart van ontzetting -
man, vrouw, koppen: bonk tegen de muur,*

*tegen de moord, de nacht, de verbroomde
machinerie van de goddelijke oorlog;
tegen de code van de terreur,
alles wat klein is verkwanselend.*

*Nu daar, dan elders, altijd hier,
weent om haar zonen de moeder,
weent de gerechte om zijn broeders,
omdat zij niet meer zijn.*

*Huilt als een bron, een vulkaan in mensen
de mens om de mens, en schaamt zich
dat niet dit uur wij levend of dood
worden veranderd in vrede.*

1.

'Bomen schreeuwen niet' - als je dat lied... het is uit de tijd van de Vietnam-oorlog, dertig jaar geleden, als je dat echt meezingt, schaar je je in die lange stoet van mensen die zich schamen. Die stoet slingert al een eeuw door alle landen van Europa, wordt soms uiteengejaagd, formeert zich dan weer. Door de Verenigde Staten van Noord-Amerika, en door Israël, slingert ook zo'n stoet van mensen die het zich anders gedacht hadden, die zo gehoopt hadden. De stoet van de schaamte en de tegenstem en de wanhopige hoop.

2.

'Doodse stilte heerste alom. De nacht was voortgeijld tot halverwege haar baan. Toen, in de hemel, daalde uw almogend woord van zijn koningstroon af, en sprong, als een krijgsman, midden in deze rampzalige wereld.'
Dat woord dat 'eeuwiglijk' zal duren, dat toen, daar, geschied is. Dat woord waarin ons richting, wijzing, thora werd gegeven. Welk woord? Moord niet!, dat woord, heb lief, doe recht - dat woord sprong als een krijgsman, als een legerdesheilsoldaat, midden in deze rampzalige wereld en... schaarde zich in die stoet.
Afdalen van een troon is bijbelse beeldspraak voor ontferming. Het was geen voorzichtige afdaling, geen bedachtzame ontferming; het was hartstocht onstuitbaar, zoals soms bronnen ontspringen; zoals de tijd springt op het moment van geboorte en dood, als alles verandert.

Dit is de laatste Maandbrief van de zevende jaargang. Vanaf de achtste jaargang zal de Maandbrief tevens dienen als Nieuwsbrief van de Amsterdamse Studentenekklesia (ASE). Wij wensen alle oude en nieuwe abonnees een vredig en diepgaand 2003.

INHOUD

DE AVOND VOOR KERSTMIS
Toespraak in de Amsterdamse
Studentenekklesia 24 december 2002
Huub Oosterhuis

GEEN AANZIEN DES PERSOONS
Over Handelingen 10 (Cornelius)
ASE 24 november 2002
Kees Kok

DE WARE GESCHIEDENIS
Over Handelingen 12 (Petrus en
Herodes) ASE 22 december 2002
Alex van Ligten

HET JANUARI-DENKEN
naar aanleiding van Prediker 9:13-18
ASE 5 januari 2003
Albert van den Heuvel

DE GRENZELOZE PAULUS 7
Zevende van een reeks artikelen over de
brieven van Paulus
Alex van Heusden

LITURGIE IN BEWEGING
Vervolg op 'De ritualisering van de
liturgie' (MB september 2002)
Kees Kok

MEDEDELINGEN:
- ingezonden mededeling over een
symposium in de Dominicuskerk op 8
februari 2003
- korte mededelingen
- **DRIE LITURGISCHE LIEDDAGEN:**
25 januari: Veenendaal
29 maart Amsterdam (Dominicus)
17 mei: Schiedam

COLOFON

MAANDBRIEF
VOOR LEERHUIS EN LITURGIE
ISSN 1385 0326 Uitgave van de Stichting
Leerhuis & Liturgie (sinds 1980)
Eindredactie: Kees Kok
Redactie en administratieadres:
Postbus 17268, 1001 JG Amsterdam
tel: (020) 6256940
leerhuis@leerhuisenliturgie.nl
www.leerhuisenliturgie.nl
Abonnementsprijs: € 20,04 per jaar;
Europa € 27,30;
Buiten Europa € 20,04 plus porti

'Uit de hemel' betekent 'van bij God'. In den beginne was dat woord 'moord niet - heb lief - doe recht' bij God. En God was met zijn geest in dat woord, dat woord was geladen met zijn stem. Ik wil graag geloven in die beeldspraak: dat het woord over wat ons te doen staat en wat wij te laten hebben, 'van also hoghe' komt. Dat is mythologische beeldspraak, poëzie, iedereen verstaat die taal; en toch hadden veel mensen er de afgelopen eeuw behoefte aan dat mythologische spreken te ontraadselen (het bijbelse verhaal te ontmythologiseren) en te zeggen: alles over boven komt van beneden; niet 'van also hoghe', van Godswege komt dat woord, maar uit de diepste diepte van de geschiedenis: in eeuwenlange menswording, in de evolutie van oerdrift tot ethisch inzicht zijn ze ons tot 'geweten' geworden, die woorden 'moord niet - heb lief - doe recht'. Die zijn uitdrukking van wat miljoenen jaren leven op aarde ons hebben geleerd. Uit de diepte komen ze, uit de diepte van vertwijfeling en schuld, schade en schande.

3.

Nee, zeg je, je/iemand - nee, die woorden 'moord niet - heb lief - doe recht' zijn onherleidbaar tot de geschiedenis die er een is van moord en doodslag en wraak. Die zijn in geen mensen hart opgekomen, die woorden, die zijn ons aangezegd - en dan is het bestaan van die woorden een godsbewijs: ooit gegeven, geopenbaard, hoog op de berg, nooit teruggetrokken, gaan ze met ons mee als ijkpunt van al onze normen, als weerwoord op wat wij 'onze waarden' noemen, onze westerse waarden die nogal eens samenvallen met onze economische belangen - gaan ze met ons mee, de toekomst in, 'Hij zal niet slapen, Israëls behoeder'. Ja maar, zegt iemand, met een beroep op dezelfde bijbel: er staat geschreven dat wij naar Gods beeld geschapen zijn, of in een ander beeld: afgestemd op zijn stem - 'Gij die uw woord in ons hebt neergelegd, in den beginne, als een bron van weten, Gij die ons hebt geschapen naar U toe'.

4.

Is het belangrijk te geloven in een God die zich aan juist deze woorden 'moord niet - heb lief - doe recht' verbonden heeft? Als het je bemoedigt, oplucht, creatiever maakt, als het zin geeft aan ons vaak moeizame leven met elkaar, is het goed en belangrijk, lijkt me.

Maar belangrijker is dat zo'n geloof ons niet vervreemdt van al die vele mensen die deze woorden koesteren en proberen te volbrengen, maar niet geloven in een god, ook niet in die van de bijbel.

Want het belangrijkste is dat het visioen achter deze woorden herkenbaar en geloofwaardig blijft, dat het niet overstemd wordt door oorlogsretoriek, dat het hooggehouden wordt tegen die machinerieën in; dat het in politiek vertaald wordt en stemmen trekt, kiezers: doe recht - kies het leven - heb elkander lief. En iedere vorm van vervreemding tussen mensen tast het visioen in zijn geloofwaardigheid aan, ja juist vervreemding, wederzijdse verachting en discriminatie op grond van geloof en godsdienst haalt het visioen van een nieuwe aarde in gerechtigheid en vrede onderuit. Vrede op aarde is een omschrijving, korte engelachtige samenvatting, van alle bijbelse visioenen en liederen.

5

Wij vieren op de avond voor Kerstmis: dat de woorden 'moord niet - heb lief - doe recht', en deze drie zijn één, dat ze nog klinken, van also hoghe en uit de diepte. En wij vieren alle wonderen van beschaving en menswaardig leven die uit deze woorden geboren zijn. Wij vieren dat ze herkend worden in hun evidentie, hun steeds weer oplichtende kracht. Dat ze nog werken, als kleinste denkbare bronnen. Dat ze de stoet van schaamte en tegenstem en wanhopige hoop hebben gaande gehouden tot op

vandaag, en dat nog vele eeuwen zullen doen. Tot het zover is. Zo moge het zijn.

*

Gezongen:

Kleinst denkbare bron

Kleinst denkbare bron, onder stenen bedolven,
welt op, vliet, licht waterlint door de steppe,
waterschicht om rotsen heen de woestijn in

baant een stroomdal dwars door het onbewoonbare,
stevent af op ongenaakbare hoogten,
vaart door dode steden bruisend en muitend

drenkt de wortels van versteende platanen,
plengt oases, vloeit op velden, door tuinen,
waaiert regensluiers uit over rozen.

Amsterdamse Studentenekkllesia, 24 december 2002

Handelingen VI

GEEN AANZIEN DES PERSOONS

Kees Kok

Handelingen 10 vers 1-20.24-25.34-35:

*Er was een man in Caesarea, genaamd Cornelius,
centurio van de cohort met de roepnaam 'de Italische',
hij was rechtschapen en had groot ontzag voor God, met heel zijn huis,
hij gaf veel aalmoezen aan het volk en bad zonder ophouden tot God.
Omstreeks het negende uur van de dag zag hij in een visioen, helder, een bode
van God*

die bij hem binnenkwam en hem zei:

Cornelius!

Hij staarde hem aan, hij huiverde en sprak:

Wat is er, heer?

Hij sprak tot hem:

*Jouw gebeden en jouw aalmoezen zijn opwaarts gegaan tot voor de
gedachtenis van God.*

*En nu, stuur mannen naar Joppe en laat een zekere Simon
komen, bijgenaamd Petrus.*

*Hij loeert bij een zekere Simon, een leerlooier,
wiens huis bij de zee is.*

*Toen de bode die tot hem het woord gesproken had, was weggegaan,
riep hij twee van zijn huisslaven en een rechtschapen soldaat
uit hen die onder zijn bevel waren.*

Hij legde hen alles uit en zond hen naar Joppe.

*De volgende dag, terwijl dezen onderweg waren en de stad naderden,
ging Petrus het dakterras op om te bidden, omstreeks het zesde uur.
Hij kreeg honger en wilde eten.*

*Ternijl zij iets klaarmaakten, raakte hij in extase:
hij schouwde de hemel geopend en een voorwerp daalde af
als een groot laken dat aan de vier hoeken werd neergelaten op de aarde.
Daarin waren alle viervoeters en de reptielen van de aarde
en de vogels van de hemel.*

En een stem geschiedde tot hem:

Sta op, Petrus, slacht en eet!

Maar Petrus sprak:

Vergeet het, heer,

*want ik heb nooit iets gegeten wat onzuiver of onrein is.
En opnieuw, ten tweede male, geschiedde een stem tot hem:
Wat God rein heeft gemaakt, zal jij niet onzuiver blijven noemen.
Dit geschiedde tot drie keer toe
en daarna, snel, werd het voorwerp opwaarts genomen naar de hemel.
Terwijl Petrus zich vertwijfeld afvroeg
wat het visioen dat hij had gezien, betekenen kon,
daar: de mannen die door Cornelius waren gezonden.
Zij hadden geïnformeerd naar het huis van Simon
en stonden bij het voorportaal.
Zij riepen om te weten te komen of Simon, bijgenaamd Petrus, daar logeerde.
Terwijl Petrus nog nadacht over het visioen,
sprak de geest tot hem:*

*Daar: drie mannen zoeken jou.
Nu, sta op, ga naar beneden en reis met hen mee.
Aarzel niet, want ik heb hen gezonden, ik.*

*(...)
De volgende dag kwam hij in Caesarea.
Cornelius wachtte hen op,
hij had zijn familie en beste vrienden bijeengeroepen.
Toen het geschiedde dat Petrus binnenkwam,
ging Cornelius hem tegemoet, hij viel voor zijn voeten en wierp zich neer.*

*(...)
Toen opende Petrus zijn mond, hij sprak:
Naar waarheid besef ik nu
dat God niemand naar de ogen ziet,
maar dat uit elk volk ieder die ontzag heeft voor hem
en gerechtigheid doet,
welkom is bij hem.*

Vertaling: Alex van Heusden

1.
‘Er was een man in Caesarea, genaamd Cornelius, centurio (honderdman) van de cohort met de roepnaam “de Italische”. Dat moet in de dagen dat het geschreven werd, vervaarlijk hebben geklonken. Caesarea, zeg maar ‘Keizerij’, was een havenstad in Samaria, zo’n vijftig kilometer ten noorden van het huidige Tel Aviv. Caesarea werd in de eerste tien jaren van onze jaartelling speciaal gebouwd als aanvoerplaats voor de Romeinse versterkingen die werden ingezet tegen de joodse opstandelingen, terroristen voor de Romeinen. Het was een bruggenhoofd van Rome, de enige supermacht van die dagen. Cornelius was de naam van het grootste en wijdstvertakte Romeinse patriciërs geslacht, Latijnse adel, waartoe grote mannen behoorden als Scipio en Sulla. En dan de elitetroepen van de Italische afdeling, afkomstig uit Latium, een soort militair *Lazio Roma*. Hier staat in een paar namen alles en iedereen bij elkaar wat in de dagen van Petrus en Paulus het Israël van die dagen bedreigde, en die het joodse land in het jaar 70 ook daadwerkelijk met de grond gelijk hebben gemaakt.

2.
Maar, zo we lezen verder: ‘Hij (Cornelius) was rechtschapen en had groot ontzag voor God, met heel zijn huis’ - met heel die hoogadellijke patriciërsfamilie. Groot ontzag, niet voor de keizer, wat zeer voor de hand had gelegen, maar voor God. Welke God staat er niet bij, maar hij lijkt verdacht veel op die van Israël: een God die oproept tot gerechtigheid, zoals Cornelius die beoefent: ‘Hij gaf veel aalmoezen aan het volk en bad zonder ophouden tot God.’ Die God vrezende, ontzag voor hem hebben, betekent altijd twee dingen: bidden en het goede doen. Als Cornelius op het negende uur, om drie uur ’s middags, aan het bidden is, zoals de joden dat doen, krijgt hij een visioen. Geen vage droom, geen hallucinatie, maar een helder visioen: een bode van God komt bij hem binnen en roept zijn naam. Hij staart hem aan en huivert: ‘W-wat is er, meneer,’ stottert hij, ongetwijfeld in

het Latijn. En de engelbode zegt: ‘Jouw gebeden zijn opwaarts gegaan tot bij God, in zijn gedachtenis.’ Daar staat letterlijk: ‘opgenomen in het grote geheugen voor God’. Ik probeer me dat voor te stellen en krijg ook een soort visioen: God achter een grote computer met een oneindig aantal *megabytes*, waarin de daden van de mensheid worden opgeslagen. Cornelius’ gebeden en goede daden zijn in de *file* terechtgekomen, hij is niet onopgemerkt gebleven. Hij krijgt de opdracht om mannen te sturen naar Joppe, waar nu Tel Aviv ligt, en een bezoek te brengen aan Simon Petrus, die in een huisje bij de zee logeert, bij een andere Simon, een leerlooier. Hij stuurt drie mannen: twee slaven en een rechtschapen soldaat.

3.
Terwijl die drie mannen op weg zijn, vijftig kilometer lopen, ze zullen er ruim een dag over doen, kunnen wij ons even afvragen, waarom we hier, bijna tweeduizend jaar na dato, die onwaarschijnlijke verhalen lezen uit de Handelingen der Apostelen. Wat bezielt ons? Kunnen wij aan die teksten nog wel enige bezieling ontlenuen; kunnen we er iets van leren? Wat gaan ze ons aan, al die grote en kleine bekerings- en genezingsverhalen van verder volstrekt onbekende mensen: een kamerling van de koningin van Ethiopië, ene Eneas die al acht jaar verlamd is, ene Tabita, ofwel Dorkas, dat betekent ‘gazelle’, die tussen neus en lippen door uit de dood wordt opgewekt. We hebben dat allemaal niet gelezen, omdat we de grote lijn proberen te volgen, maar wat moeten we er ook mee? Oppervlakkig gezien lijkt het wel een EO-soap: *De onstuurbare opmars van het Gristendom*. En als je het op dat niveau leest, op EOooghoogte, zogezegd, is het allemaal redelijk saai.

Maar als je bij de details van de verhalen stilstaat, zoals we net heel even hebben gedaan, dan valt er wel degelijk zeer veel te beleven en te leren. Het verhaal over Cornelius omvat twee lange hoofdstukken - we hebben maar een paar fragmenten gelezen - en bevat een schat aan betekenisvolle details, vaak verstopt in herhalingen; hetzelfde wordt dan door een ander anders verteld met een paar fijne nuances. Wij moderne veel- en snellezers raken dan al gauw verveeld. Daarom werd ons door de bijbeldocent Ben Hemelsoet al bij het eerste college ingewreven: ‘De herhaling komt van God en de verveling van de mens.’

4.
Terug naar het verhaal. Simon, de leerling die door Jezus is omgedoopt tot Petrus, is de tweede en de eigenlijke hoofdrolspeler. Hij komt uit Jeruzalem en is via Lydda, waar hij de eerder genoemde Eneas heeft genezen en Tabita heeft opgewekt, in Joppe aangekomen. Daar logeert hij dus bij zijn naamgenoot Simon. Hij is aan het bidden, om twaalf uur ’s middags, zoals het een goede jood betaamt. Hij krijgt honger, zoals veel mensen rond die tijd. Dan staat er: ‘Terwijl ze iets voor hem klaarmaakten, raakte hij in extase.’ Wie die ‘ze’ is, is onduidelijk, maar het blijkt een hemelse maaltijd te worden: ‘Hij schouwde de hemel geopend en een voorwerp daalde af als een groot laken dat aan de vier hoeken werd neergelaten op aarde. Daarin zaten alle viervoeters en de reptielen der aarde en de vogels van de hemel. En een stem kwam tot hem: “Sta op, Petrus, slacht en eet.”’ Petrus kijkt wat voor vlees hij in de kuip heeft, trekt een vies gezicht en kijkt wel mooi uit. Met trotse koppigheid verzet hij zich tegen het bevel: ‘Vergeet het maar, ik heb nooit iets gegeten wat onrein is, onzuiver.’ Heeft-ie z’n hele leven keurig kosjer gegeten, krijgt hij van hogerhand het bevel om zich zonder onderscheid te goed te doen aan zo’n beetje de hele fauna. Een hoogst merkwaardig visioen. Ik krijg als ik het lees, weer anachronistische beelden: van die televisiereclame van Witte Reus, waarin een reusachtig laken aan een helikopter wordt vervoerd, weet u nog? Maar dat slaat natuurlijk nergens op, behalve dat het ook hier lijkt te gaan om reinheid en reiniging. ‘Wat God rein

heeft gemaakt, mag jij niet onrein blijven noemen,' zegt de stem, en dat tot driemaal toe. Petrus knoopt het in zijn oren, maar snapt er nog niets van. Slachten en eten doet hij in elk geval niet. Dan wordt het laken weer opgetrokken, de hemel in. Snel, staat er bij. Het gaat immers om een visioen, om iets wat heel even, als in een flits wordt gezien, iets wat onbestaanbaar is op aarde, maar niet in de hemel. Iets wat je wel kunt wensen, waar je om kunt bidden, zonder ophouden, zoals Cornelius: 'Uw wil geschiede op aarde zoals in de hemel.' Zou het daarom gaan? We lezen verder.

5.

Wat er allemaal niet aan joods-bijbelse ondertonen meeklinkt in deze verhalencyclus over Cornelius en Petrus. Volgens psalm 8 zijn al die dieren aan de mens gegeven om over te beschikken: neergelegd aan zijn voeten. Ze worden met Noach paarsgewijs gered uit de zondvloed; zonder al die dieren is de mens geen mens, de aarde geen aarde. Als we het verhaal goed lezen, is Cornelius ook een soort Noach, een rechtschapene temidden van een wereld van bederf: in dit geval Rome dat in de Apocalyps wordt afgeschilderd als de hoer van Babylon. Maar Rome staat ook voor alle wereldmachten die in alle tijden de dienst uitmaken, die bepalen waar en wanneer er oorlog wordt gevoerd, wie de terroristen zijn waar zij de wereld van menen te moeten bevrijden. Het zijn de machten die de scheidsmuren tussen de volkeren overeind houden en nieuwe muren bouwen: tariefmuren, Berlijnse, Chinese en Israëliëse muren. Aan deze zijde is het rein, aan gene zijde onrein.

Het zijn deze muren die door de joodse volgelingen van Jezus van Nazaret een voor een worden afgebroken. De verhalen in het boek van de Handelingen der Apostelen gaan over het visioen van de gevallen muren tussen Israël en de volkeren, over ontgrenzing. En een van de hoogste muren is die tussen joden en Romeinen. Daarom dit verhaal met die twee visioenen.

Petrus ontvangt de drie mannen die Cornelius naar hem heeft gestuurd, in zijn huis. Dat is al een doorbraak; dat deed je niet als jood. Maar hij kent zijn traditie; hij heeft weet van Abraham die ook drie vreemde mannen ontving en te eten gaf. Later bleken dat engelen te zijn, boden van God die hem de geboorte van een zoon aankondigden. Zo klinkt in deze verhalen heel de joodse schriftuur mee, als een achtergrondkoor, als een *basso continuo*.

6.

Petrus gaat in op de uitnodiging om naar Caesarea te komen, naar Cornelius. Beiden, Cornelius noch Petrus, weten precies wat er allemaal aan de hand is, maar langzaam komt het verhaal tot een ontknoping. Het onderscheid en de scheiding tussen die twee blijkt ophefbaar te zijn, blijkt er niet meer toe te doen. Vreemden worden bekenden, vijanden vrienden. Dat is de kern van beider visioen.

Petrus, de jood, komt binnen bij Cornelius, de Romein-par-excellence, de aartsvijand. Maar die heeft zich onttrokken aan dat stereotype, hij is een mens geworden, een godvrezende rechtvaardige, geliefd bij het volk, het joodse volk, dat hij niet conform zijn Romeinse status uitbuit, maar waaraan hij rechtvaardige sociale voorzieningen verstrekt. De muur is gevallen. De wereld is omgekeerd. Cornelius, de machthebber valt neer voor de voeten van Petrus. En Petrus zegt: 'Sta op, ik ben ook maar een mens.' Het onderscheid tussen jood, Romein en Griek, tussen Israël en de volkeren is opgeheven. Dat is de strekking van het verhaal. Het is geen werkelijkheid, nog niet. Het is een visioen: zo zou het moeten zijn; zo zal het zijn, ooit. Omdat God niemand naar de ogen ziet, omdat alle mensen naar zijn beeld geschapen zijn. Uit elk volk is iedereen welkom bij hem die zijn naam eer aandoet en gerechtigheid beoefent. Zoals Cornelius.

7.

Als Petrus en Cornelius elkaar ontmoeten, stort de geest van God zich over hen uit, zoals met Pinksteren. Er heerst geestverwantschap. En Petrus preekt: 'Wie Gods naam eer aandoet en gerechtigheid beoefent, beantwoordt aan het woord van de thora dat hij aan Israël heeft gegeven en dat hij via Jezus Messias ook aan de andere volkeren heeft verkondigd.' Dat woord is een woord van vrede, van eenheid tussen alle volkeren, een Verenigde Naties aan alle resoluties voorbij. Zoals Lukas het aan het begin van zijn evangelie laat zingen door de engelen boven Betlehem - hetzelfde Betlehem waar deze week weer zoveel bloed vloeide: 'Eer aan God in de hoge en vrede op aarde aan de mensen die zijn wil doen', die van goede wil zijn. Zoals Cornelius.

Even verdwijnt het onderscheid, de scheiding, de vijandschap tussen joden en Romeinen, Amerikanen en Irakezen, Nigeriaanse moslims en christenen, Israëli's en Palestijnen. Ze zijn allemaal van hetzelfde laken een pak; de leeuw en het lam, ze liggen naast elkaar. Even maar. Dan, snel, verdwijnt het laken weer de hemel in, de toekomst in, en wordt deze wereld weer deze wereld, met al zijn muren, grenzen, scheidingen. Maar het visioen blijft. Dankzij de verhalen. Zo moge het zijn.

Amsterdamse Studentenekklesia, zondag 24 november 2002

Handelingen VII

DE WARE GESCHIEDENIS

Alex van Ligten

Handelingen 12 vers 1-23

Omstreeks die tijd sloeg Herodes, de koning, de band aan enkelen van de gemeente om hen te molesteren.

Hij doodde Jakobus, de broeder van Johannes, met een zwaard.

Toen hij zag dat dit de Judeeërs aangenaam was,

ging hij door en nam ook Petrus in bechtens -

het waren de dagen der ongezuurde broden.

Nadat hij hem had opgepakt, zette hij hem gevangen

en gaf hem over aan vier viertallen soldaten

om hem te bewaken.

Hij wilde hem na het pascha brengen voor het volk.

Zo werd Petrus in de gevangenis bewaakt,

maar door de gemeente werd vurig tot God voor hem gebeden.

Toen Herodes hem zou voorleiden -

die nacht was Petrus aan het slapen tussen twee soldaten,

met twee ketenen geboeid,

wachters voor de poort bewaakten de gevangenis.

En zie: daar stond een bode van JHWH

en licht scheen in het cachot.

Hij stootte Petrus in de zij, hij wekte hem en zei:

Sta vlug op!

En zijn ketenen vielen van zijn handen.

De bode sprak tot hem:

Omgord je en maak je sandalen vast.

Zo deed hij.

En hij zegt hem:

Sla je mantel om en volg mij.

Hij ging naar buiten en volgde hem.

Hij wist niet of het echt was wat door de bode geschiedde,

hij meende een visioen te zien.

Zij gingen langs de eerste wachtpost en langs de tweede

en kwamen bij het ijzeren hek dat naar de stad leidde -

het ging automatisch voor hen open.

Zij gingen naar buiten, gingen één straat ver - plotseling verliet de bode hem.

En Petrus, weer tot zichzelf gekomen, sprak:

Nu weet ik echt dat JHWH zijn bode heeft gezonden en mij gerukt heeft uit de hand van Herodes en uit de verwachting van het volk der Judeeërs.

Tervrijl hij zich dat realiseerde,

kwam hij bij het huis van Maria, de moeder van Johannes, bijgenaamd Markus,

waar velen bijeen waren om te bidden.

En toen hij klopte op de deur van het poortgebouw,

kwam een slavin, genaamd Rôde-Roos, om te horen.

Toen zij de stem van Petrus herkende,

maakte zij van blijdschap niet het poortgebouw open,

maar rende naar binnen en berichtte dat Petrus stond voor het poortgebouw.

Maar zij zeiden tot haar:

Je raaskalt.

Maar zij bleef volhouden dat het zo was.

En zij zeiden:

Het is zijn bode.

En Petrus maar kloppen.

Toen zij hadden opengedaan,

zagen zij hem en raakten buiten zichzelf.

En hij maande hen met zijn hand dat zij stil moesten zijn.

Hij vertelde hen hoe JHWH hem uit de gevangenis had gemaald en sprak:

Bericht dit aan Jakobus en aan de broeders.

En hij ging heen en reisde naar een andere plaats.

En toen het dag geworden was,

ontstond er geen geringe verwarring onder de soldaten

over wat er met Petrus geschied was.

Herodes ging hem zoeken en vond hem niet,

hij verhoorde de bewakers,

hij beval hen af te voeren,

hij vertrok uit Judea,

hij verbleef in Caesarea-Keizerstad.

Herodes was woedend op de Tyriërs en de Sidoniërs.

Maar zij kwamen in één delegatie bij hem

en overreedden Blastus, de kamerheer van de koning,

zij vroegen om vrede,

omdat hun gebied voor hun voedsel afhankelijk was van dat van de koning.

En op de afgesproken dag:

Herodes, gehuld in een koninklijke mantel,

zat op het verhoog en sprak hen toe

En het volk hief aan:

De stem van een god, niet van een mens!

Onmiddellijk stootte hem een bode van JHWH,

omdat hij God geen eer gaf.

Hij werd door wormen opgevreten,

hij blies zijn laatste adem uit.

Vertaling: Alex van Heusden

1.

Waarom lezen we, in de razende wereld van eind 2002, met zijn oorlogen en geruchten van oorlogen, met zijn alle aandacht vretende actualiteiten, uit het werk van een oude bijbelschrijver, over een oude apostel van, als we het heel letterlijk verstaan en het sterfjaar van Herodes aanhouden (het jaar 44), 1958 jaar geleden? Waarom lezen we, drie dagen voor Kerstmis, niet wat uit het begin van het boek dat Lukas vóór Handelingen schreef, zijn evangelieverhaal?

Je kunt om te beginnen zeggen dat dit, over oude apostelen, het natuurlijk altijd wint van de actualiteit, zeker als die wordt

beschreven door oud-ministers. Er is dit laatste jaar veel gedachtegoed gepubliceerd, maar in al dat gedachtegoed zat niet ook maar één goede gedachte...

Dat neemt niet weg dat Lucas in Handelingen 12 zo op het eerste oog een tamelijk incoherent verhaal opdist. Is er een samenhang tussen het begin, het midden en het eind? Of had ik beter kunnen doen wat ik oorspronkelijk van plan was: een paar gedeelten lezen, en zo mijn eigen samenhang verzorgen?

Het hoofdstuk is een drieluik. Op de zijpanelen, aan het begin en het eind van de lezing, staan de taferelen met Herodes, op het middenpaneel de bevrijding van Petrus.

2.

Herodes is niet de Herodes uit de dagen van Jezus' geboorte; dat was zijn grootvader. Deze hier heet voluit Herodes Agrippa I, maar Lukas zet hem, door hem slechts bij zijn eerste naam te noemen, neer als een even grote despoot als zijn grootvader. En in een paar woorden beschrijft Lucas op een nogal onthutsende wijze hoe weinig er in 2000 jaar is veranderd in het dictatoriale leiderschap.

- Mensen worden gemolesteerd, opgepakt, omgebracht, gevangengezet. Waarom? 'Hij zag dat dit de Judeeërs aangenaam was'; nog steeds voor alle vormen van leiderschap een aantrekkelijkheid van jewelste: ten koste van enkelingen of minderheden de grote massa gerieven.

- Als Petrus ontkomen is, staat er dat de koning de bewakers af laat voeren; Lukas laat hier horen hoezeer dat soort verhullende termen van alle tijden zijn. Beëindiging van de vluchtelingenstatus. Grenshospitium. Economische vluchtelingen. We hebben het kwade voor met mensen, we vellen onze harde oordelen, maar we verpakken het in politiek en maatschappelijk aanvaardbare termen. Zo moeten ooit in argeloze oren de woorden 'thuislanden' en 'deportatie' neutraal en onschuldig hebben geklonken. En: de oplossing van het joodse vraagstuk. En in een voor ons onnavoelbaar verleden, iets meer dan een halve eeuw geleden, betekende 'concentratiekamp' niets meer dan dat er een hoop mensen bijeen werden gebracht. En altijd weer komen zulke understatementen neer op het feit dat er mensen moeten worden afgevoerd, 'kaltgestellt', geëlimineerd.

- Aan het eind staat er dat Herodes, ter beslechting van de ruzie met de mensen uit Sidon en Tyrus, 'hen toespreekt'. Het Griekse woord betekent: een ellenlange redevoering houden; dik opgelegd, handig, demagogisch spreken; het volk misleiden.

Dat laatste deel van onze lezing eindigt met de dood van de boosaardige koning. Op het hoogtepunt van zijn macht en populariteit. Het volk roept bij zijn toespraak: 'Van God is deze stem, niet van een mens.' Menen ze dat? In dictaturen roepen ze het uit eigenbelang, om de potentiaat gunstig te stemmen, in andere systemen worden mensen ertoe verleid en gemanipuleerd. Er is ook spontane aanbidding, door idioten die een tijdlang een leider achtternalopen en als verlosser beschouwen. En in elk systeem werkt het zo dat de meeste leiders het op den duur ook zelf gaan geloven. Lang (of altijd) de baas zijn is deformerend voor je karakter. Het kan maar beter sterk aan banden worden gelegd.

'Onmiddellijk stootte hem een bode van JHWH - God met ons -, omdat hij God geen eer gaf.' Herodes' dodelijke ziekte is een straf van God, omdat hij God geen eer gaf. Je kunt hier ook lezen: 'omdat hij God geen eer had gegeven.' Het gaat niet alleen om dit laatste, het zich God wanen. Het gaat om heel dit koningschap: mensen afvoeren, doodsteken, zomaar gevangen zetten, staatssterreur plegen. Alle koningschap zou zich moeten spiegelen aan het koningschap van God: het omzien naar mensen, het oprichten van de verdrukten, het bevrijden van wie geketend zijn. De armen verrijken, de vereenzaamden gezelschap houden.

Toekomst en vrijheid bieden aan alle mensen. Herodes' koningschap is het tegenovergestelde daarvan geweest. En daarom vertelt Lukas met een zeker welbehagen van dit onzalige levenseinde: 'Hij werd door wormen opgevreten en blies zijn laatste adem uit.' Je hoort er duidelijk de sterke afkeer van de eerste christenen in tegen de vergoddelijking van mensen.

Dat zijn de zijpanelen. De grote politiek en de excessen daarvan. Die beide gedeelten over Herodes omgeven de verzen over Petrus' bevrijding uit de gevangenis.

3.

Dit bevrijdingsverhaal is een kerstverhaal. De woordkeus doet sterk denken aan wat Lukas in hoofdstuk 2 van zijn vorige boek schreef: 'En het geschiedde', 'Een bode van JHWH - God met ons - stond bij de herders en Gods heerlijkheid omscheen hen', 'Vreest niet, want zie...', 'U is heden een bevrijder geboren'. 'En zie, daar stond een bode van JHWH - God met ons -, en licht scheen in het cachot.' En toen Petrus deze bode volgde naar buiten 'wist hij niet of het echt was wat door de bode geschiedde'. Een engel. Licht. En zie! Het geschiedde. En het lijkt een visioen. Er is zelfs een roos ontloken, want dat betekent de naam van de slavin die Petrus komt opendoen, Ródè.

Nou ja, opendoen! Deed ze dat maar, maar van blijdschap vergeet ze dat in eerste instantie.

Ze holt naar binnen en vertelt de aanwezigen daar dat Petrus voor de deur staat. Waarom waren die mensen daar? 'Door de gemeente werd vurig tot God voor hem (Petrus) gebeden', stond in het begin van het hoofdstuk.

En ineens wordt die biddende gemeente beeld en gelijkenis van de kerk en de kerkmensen. We bidden tegen de klippen op, we wilden wel dat al dat moois eens verhoord werd. Maar als er dan eindelijk eens iets van waar wordt, geloven we het niet. 'Je raaskalt,' zeggen de vromen tegen Roos.

'En Petrus maar kloppen' - prachtig zinnetje! Ik hoop dat hij daar, kloppend op de deur, met kloppend hart, eerst zo blij dat zij zijn stem herkende, maar nu voor de dichte deur, even heeft moeten grinniken bij het denken aan de vorige gelegenheid dat een slavin zijn stem herkende en hij het poortgebouw juist uitvluchtte, in de nacht dat Jezus werd overgeleverd.

Maar er staat geschreven dat wie klopt, wordt opengedaan, en zo is het hier ook.

4.

Dit verhaal van Petrus' wonderlijke bevrijding, tussen die twee politieke stukken in, zegt ons wat dat andere verhaal met 'en het geschiedde', met licht in de duisternis en de engel des heren betekent. Het gaat op Kerstmis en in Lukas 2 niet zomaar om een aardig gebaar van God, midden in de winternacht, of om al het hoopvolle wat wij kunnen verbinden met de geboorte van een kind. Dat is er ook, maar het is bovenal dit: bevrijding uit de gevangenschap. De boodschap dat die bevrijding geschiedt, midden in de grote wereld met haar grote geschiedenis, 'in de dagen van keizer Augustus, toen Quirinius het bewind over Syrië voerde' - in die wereld zal de camera zwenken naar, en inzoomen op twee mensen zonder aanzien, 'weerloos en ontdaan', en met die mensen en het kind dat uit hen geboren wordt, zal het geschieden. Daar wordt de werkelijke geschiedenis geschreven, die van God-met-ons, Immanuël. 'Vrede en heil wordt gebracht aan een wereld, verloren in schuld.' (Mooie regels uit 'Stille nacht'!)

De ware geschiedenis is de verhoring van onze gebeden om vrijheid, om uitredding, bevrijding uit de gevangenschap. Het geschiedt in de dagen van de tirannen die hun stem de stem van God menen te zijn. Je moet soms heel goed kijken en luisteren of het geschiedt, waar het geschiedt, want het staat ingeklemd tussen

de oorverdovende keet en de oogverblindende effecten van het grote nieuws.

Deze ware geschiedenis, de belofte van vrede en heil, van gerechtigheid en bevrijding, dit woord van liefde, is de 'kleinst denkbare bron, onder stenen bedolven'.

Maar de hele woestijn zal zij drenken, en alle dorst zal zij lessen. Zo moge het zijn.

Amsterdamse Studentenekklesia, zondag 22 december 2002

HET JANUARI-DENKEN

Albert van den Heuvel

Prediker 9 vers 13-18

Ook dit heb ik gezien: een wijsheid onder de zon die groot was voor mij.

Een kleine stad met weinig mensen daarin.

Een grote koning kwam daarheen en omsingelde haar.

Hij bouwde tegen haar grote bolwerken.

Er bevond zich in haar een man, behoeftig maar wijs,

die de stad eens had gered door zijn wijsheid.

Maar geen mens dacht aan die behoeftige man.

Ik heb gezegd, ik:

'Beter is wijsheid dan heldendom.'

Maar de wijsheid van de behoeftige wordt veracht,

zijn woorden worden niet gehoord.

Woorden van wijzen, in rust gehoord,

meer zijn zij dan het geschreeuw van een heerser over dwaazen.

Beter is wijsheid dan strijdmiddelen,

maar één enkele misdadiger laat veel goeds verdwijnen.

Vertaling: Alex van Heusden

1 Korinte 2 vers 6-16

Over een wijsheid spreken wij onder hen die als volmaakt gelden,

maar geen wijsheid van deze wereldtijd

noch van de heersers van deze wereldtijd die verloren gaan.

Nee, wij spreken over een wijsheid die verborgen is, als een geheim,

die God heeft voorbestemd vóór alle tijden, ons ter ere,

een wijsheid die geen van de heersers van deze wereldtijd heeft gekend

- hadden zij haar wel gekend,

dan zouden zij de heer der ere niet hebben gekruisigd -,

maar één zoals geschreven staat:

Wat het oog niet heeft gezien en het oor niet heeft gehoord

en in geen mensenhart is opgekomen,

wat God heeft bereid voor hen die hem liefhebben -

dat heeft God óns geopenbaard door de geest.

Want de geest doorgrondt alles, ook de diepten van God.

Wie van de mensen weet wat in een mens is?

Toch alleen de geest van de mens die in hem is?

Zo ook wat in God is:

niemand heeft daar kennis van, alleen de geest van God.

Wij hier, wij hebben niet de geest van deze wereldorde ontvangen,

maar de geest die uit God is,

opdat wij zouden kennen wat God, in zijn vriendschap, ons heeft gegeven.

Daarover spreken wij, niet met woorden door menselijke wijsheid onderwezen,

maar door de geest onderwezen,

zodat wij geestelijke dingen verklaren aan hen die van de geest zijn.

*De mens met zijn verstand alleen aanvaardt niet wat van de geest van God is,
want voor hem is dat een dwaasheid
en hij kán het ook niet kennen,
omdat het vanuit de geest beoordeeld moet worden.
De geestelijke mens intussen beoordeelt alles,
maar wordt zelf door niemand beoordeeld.
Want wie kent het inzicht van JHWH,
dat hij hem zou onderrichten?
Maar wij, wij hebben het inzicht van de messias.*

Vertaling: Alex van Heusden

Het boek Prediker - Qohèlet, in het Hebreeuws, de *Verzamelaar* - is goede januari-literatuur. Nu de echte kerstbomen alweer zijn verbrand, de kunstbomen teruggestopt in hun doos, de ballen, de lichtjes, de engeltjes, de stalletjes, de kaarten, het mooie servies en de lege flessen zijn opgeruimd, ligt alleen het blad 2003 nog maagdelijk voor ons en staan wij, met de pen in de hand, klaar om het te gaan beschrijven.

In 1963 werd op een nieuwjaarsfeest ergens in Zuid-Amerika de toen befaamde aartsbisschop van Olinda en Recife, Helder Camara, bij zijn binnenkomst luid toegejuicht gelukkig nieuwjaar, monseigneur! Camara draaide zich om naar zijn begeleider en fluisterde: bij zoveel goede wensen voor de toekomst zal het heden wel niet veel voorstellen! En zo was het maar net en zo is het maar net.

Qohèlet, de Verzamelaar, is een vreemde eend in de spirituele bijt van de joodse geschriften: eerder een soort Youp van 't Hek dan een Andries Knevel. Communicatie door ironie en scepsis. Hij poseert als de catecheet van het koninklijk huis - zelfs als de koning zelf als volksopvoeder - en heeft zichzelf ten doel gesteld om niets van zijn twijfel en cynisme met betrekking tot God en de mensen te verhullen: het onrecht tiert, de wijsheid wordt veracht, God houdt zijn mond en gaat zijn ondoorgroendelijke gang door de geschiedenis. We doen er verstandig aan zijn geboden te volgen, maar veel zal het niet helpen: de leugen regeert, teleurstelling is troef. Wat het leven betreft: IJdelheid der IJdelheden, alles is ijdelheid.

Wie in de afgelopen week de kranten heeft bijgehouden ontkomt immers niet gemakkelijk aan het soort ironisch cynisme dat blijkt het stukje Prediker dat wij vanmorgen lezen, ook in het bijbelse denken een plaats heeft gevonden.

Aan het eind van deze maand zijn er verkiezingen in dit land en de uitkomst daarvan zou het verbazingwekkende en vaak bizarre politieke circus van het vorig jaar moeten beëindigen; er zou een nieuw elan moeten komen dat de taaiere vragen van onveiligheid, werkloosheid, zorgeloosheid en disrespect voor mensen met andere mening of godsdienst effectief zou moeten aanpakken, maar de voortekenen zijn niet gunstig: een stotterende economische ontwikkeling en gebrek om zelfs maar kleine offers te brengen doet het ergste vermoeden voor al die noodzakelijke plannen waarmee de politici ons om de oren slaan. 'De storm is nog niet,' over zei Wim Kok twee dagen geleden voor de VPRO-radio. Toch maar een gelukkig nieuwjaar, schreef Hofland in de NRC nadat hij alle tegenvallers voor 2003 had opgesomd; en President Bush zei in een van zijn nieuwjaarsoptredens: als je vrede wil, bereid je dan voor op de oorlog. *Si vis pacem, para bellum*. En Bush kent wel geen Latijn, maar wel het klappen van de zweep.

Zo wordt Prediker al snel tot toonzetter van het januari-denken; en het is vooral de dreigende oorlog in het Midden-Oosten: als de voortekenen niet bedriegen, zullen er aan het eind van dit jaar een

miljoen nieuwe vluchtelingen over de aarde zwerven, zullen er tienduizenden doden zijn te betreuren onder burgers en militairen, zonder dat de haard van al dat geweld en tegengeweld, ons heilige land rond de vredesstad Jeruzalem, wordt aangepakt. Om in de termen van Prediker te blijven: overal op de wereld, van Israël tot Irak, van Rwanda tot Zimbabwe, van Argentinië tot Venezuela en van Ierland tot Tsjetsjenië zullen grote koningen tegen kleine stadjes optrekken en zal geen mens denken aan de behoeftige bewoners van die stadjes.

We moeten niet gering denken over de omvang van wat ons in 2003 te wachten staat. Ik heb het niet over onze economische stagnatie, die worden we wel de baas; ik heb het ook niet over de wachtlijsten, het gebrekkige onderwijs, de groeiende werkloosheid en het gebrek aan kennis van de culturen die in ons land een plaats hebben gevonden: dat zijn ernstig als ze zijn, met permissie, toch nog maar luxeproblemen die we wel zullen oplossen als het ons te dol wordt, nee, ik heb het over wat ons - in de woorden van de Verzamelaar - brengt tot 'een afkeer van het leven' (Pred 2:17). Dat is wat die niet te stoppen voorbereiding op de oorlog in het Midden-Oosten doet. Harold Pinter kreeg in november een eredoctoraat in Turijn en zei bij die gelegenheid dat de terroristische aanval op de Twin Towers 'predictable and inevitable' was en dat er weliswaar slechts drieduizend doden bij vielen, maar dat het wel Amerikaanse doden waren en dat in een wereld van machtige heersers en kleine stadjes dat 'de enige doden zijn die ertoe doen', en dat die terroristische aanval de slapende reus wakker maakte, maar hem niet tot inkeer bracht en hem nu als een razende over de wereld jaagt, zoekend wie hij kan verslinden. In de Verenigde Staten gaan veel stemmen op van Amerikanen die zich immense zorgen maken over de maalstroom van geweld en tegengeweld waarin zij zijn terecht gekomen. De ene wijze man na de andere wijze vrouw geeft aan waarom de avonturen van George W alleen maar desastreus kunnen zijn voor de economie, de mensenrechten en de internationale verhoudingen, maar de oorlogsmachine dendert voort. En de ene na de andere waarnemer valt om: eerst waarschuwen ze voor het optimisme dat een oorlog in het Midden-Oosten snel kan worden gewonnen, en dan zeggen ze: maar het is moeilijk in te zien dat na al deze voorbereidingen de aanval kan worden vermeden en daarmee het miljoen vluchtelingen, de van huis tot huis bevochten steden en de duizenden en tienduizenden burgerslachtoffers. Het is dat gedrag dat de Verzamelaar tot zijn cynisme brengt, dat zijn vreugde over de Wet verkilt en dat zijn geloofsvertrouwen terug brengt tot een aantal moralistische opwekkingen om toch maar het goede te doen, de koning niet kwaad te maken, de wijsheid te blijven zoeken en de ijdelheid te erkennen.

In de joodse traditie is veel gediscussieerd of dit 'Hooglied van de Scepsis' (Heinrich Heine) wel thuishoort in de joodse bijbel. De school van Rabbi Sjamai wilde het schrappen, maar de wijze Hillel wist dat het boek heel populair was onder de mensen en wilde het erin houden. Want het *was* populair, omdat 'de mensen in het land' het cynisme van de Verzamelaar goed herkennen: hij zegt wat wij denken.

En daarom heeft hij ook een plaats in de joodse canon, waar immers niets wat de mensen bezighoudt wordt geweigerd. Zoals de wraakpsalmen horen bij de lofliederen en de wanhoopsliederen leunen tegen de gezangen van hoop, zo hoort ook het echte pessimisme binnen de grenzen van de bijbelse spiritualiteit. Het gaat in de bijbelse boeken niet om ideaaltypologie maar om de realiteit.

Zoals Kuitert hoort bij de gereformeerde theologie en 'Loesje' bij de eigentijdse stoa, zo hoort Qohèlet bij het geloofsgoed van het joodse volk.

Mij bevalt dat goed. Ik heb in de kersttijd alweer genoeg spiritueel snoepgoed voorgeschoteld gekregen om de bittere pil van de werkelijkheid te verzoeten. Die minikerstbomen die de Amerikaanse troepen meekregen naar de woestijn van Saoedi-Arabië hebben mijn feestvreugde niet verrijkt. De weg naar het geloof is geplaveid met twijfel en scepsis. Er is afstand nodig om over een sloot te kunnen springen. Daarom werd ik op oudejaarsavond meer gesticht door Youp van 't Hek dan door Ds Arie van der Veer en ik houd het er maar op dat Rabbi Levisson gelijk heeft, als hij schrijft dat echte spiritualiteit wordt gevonden in de worsteling van een gemeenschap meer dan in de strijd in individualistische zielen.

Zo, dat is alvast meegenomen vanmorgen: Qohèlet, de Verzamelaar, gaat niet met zijn scepsis op de loop, maar hij belijdt die in het midden van het volk. Zo hoort dat ook. Zo wordt het volk getest en de scepsis op zijn plaats gezet. Middenin zijn bloemlezing van cynische citaten heeft de Verzamelaar het kleine stukje opgenomen dat ons vanmorgen is voorgelezen (Pred 9:13 -19): het kiekje van een arme man die de belegerde stad had kunnen redden, als ze maar naar hem geluisterd hadden. Het is een fragmentje waarvan we niets weten. Geen datum, geen verwijzing naar bekende situaties, geen context. Voor mijn romantische ziel betekent dat iets universeels. Je kunt het zo gek niet bedenken, of iedere koning trekt er wel op uit om zijn territoir te vergroten en ieder belegerd stadje heeft wel een behoefte, wijze man die het had kunnen redden, als men naar hem had geluisterd. En dat is ook zo.

Het is maar zelden dat rampen niet kunnen worden voorkomen, als men op tijd naar wijze raad had geluisterd. Mahatma Gandhi placht de Britse machthebbers voor te lezen uit de geschriften van Engelse filosofen en dichters die schappen vol alternatieven hadden aangedragen voor het koloniale gedrag van de mensen die in zijn tijd de lakens uitdeelden. Martin Luther King had altijd citaten bij de hand van blanke zuiderlingen, die het racisme hadden afgewezen op basis van wat gold als het dragende gedachtegoed van 'the South'; Jimmy Carter citeerde Cubaanse wijzen uit de vorige eeuw toen hij zijn goodwill bezoek aan Cuba bracht. En we weten allemaal dat in Israël en de door Israël bezette gebieden heel veel wijze mensen zijn opgestaan die, als er naar hun was geluisterd, veel dood en verderf hadden kunnen helpen voorkomen.

Voor elke natuurramp zijn er mensen geweest die waarschuwen voor wat eraan zat te komen en hoe het kon worden vermeden. En die klokkenluiders zijn altijd vertegenwoordigers van de slachtoffers, maar het is maar zelden dat er echt naar hen wordt geluisterd, dat wil zeggen dat er met hun opmerkingen, vragen en klachten effectief beleid wordt gemaakt. Dat maakt de Verzamelaar gek.

Jezus moet het boek Prediker goed hebben gekend, maar hij citeert het nergens. Niet omdat hij de ijdelheid van het bestaan niet kende of erkende. Niet omdat hij niet wist dat machthebbers altijd weer kleine stadjes omploegen, om wat voor reden dan ook. Daar wist hij alles van. Men leze wat de evangelisten daarover van hem overgeleverd hebben. Maar het cynisme van de wijsheidsliteratuur, dat mij zo lief is, was hem vreemd, zoals de dogmatische uitleg van de thora hem vreemd was, zoals het moralistische fundamentalisme hem vreemd was.

De Verzamelaar had een scherp oog, maar hij was zo'n realist dat hij alleen maar met de ogen van de machthebbers - 'de heersers van deze wereldtijd', zoals Paulus ze noemt - kon kijken, omdat de uitkomst van een ontwikkeling voor hem belangrijker was dan de kwaliteit van het leven zelf. Wat niet lukt, is ijdelheid en najagen van wind, zoals ook dromen ijdelheid zijn. En dat mag gedacht worden in de gemeenschap van het geloof, cynisme is

niet verboden en het is meer dan begrijpelijk, maar het is nog iets anders dan wat Paulus in de ekklesia in Korinte 'het inzicht van de Messias' noemt.

Middenin die wereld vol ijdelheid, vol wind, vol onrecht, vol mislukkingen, dwaalt een groepje mensen rond, vreemdelingen op aarde weliswaar, asielzoekers in de cultuur van hun traditie, die weet hebben gekregen - hoe, dat weten ze zelf nauwelijks - *aan wat geen oog heeft gezien en geen oor gehoord en in geen mensenhart is opgeklimmen, maar wat God bereid heeft voor hen die hem liefhebben*. En dat is wat mensen geopenbaard krijgen zonder ervoor gestudeerd te hebben, zonder het te hebben verdiend, namelijk het kunnen kijken met geestelijke ogen naar materiële dingen.

Ze zien een baby in een stal en zeggen: de hemel heeft het kleine verkoren; al wie uit ootmoed wordt herboren is van het hemelse geslacht; ze zien een ster en zeggen: waar is de echte koning der joden? Ze zien een machtige heerser optrekken tegen een klein land en ze weten dat hij niet aan zijn overwinning bezig is, maar aan zijn nederlaag; ze zien een behoeftige wijze man in een overrompeld stadje en ze zeggen: hier is wijsheid. Zij hebben het inzicht van de messias... Ze zijn niet anders dan de mensen om hen heen, maar ze kunnen anders kijken en daarom ook anders leven.

En dan begint er een beweging in de geschiedenis die de wijsheid van de mensen voortdurend van een alternatief voorziet. Een beweging die zich niet tot de volgelingen van deze man beperkt, maar die door alles heen het gewone leven begeleidt.

Iedere keer opnieuw staan er wijze mensen op die alternatieven weten te verzinnen. Ze weten van zelfopoffering, ze weten van de kracht van dromen en ze weten dat de geest van God onder de mensen is. En zo nu en dan scheuren hun inzichten een hemel die van koper lijkt en breekt onder de mensen opnieuw hoop door. En dan leeft het mensdom weer een tijdje door, alsof ze vanuit zulke levens nieuwe energie hebben gekregen.

A. De meesten van ons gaan 2003 in met het kleine realisme van het poldermodel: het gaat vooral om ons eigen bestaan, ons eigen land, onze eigen toekomst.

B. Sommigen hebben de moed van de Qohèlet: ze zeggen dat *de woorden van wijsheid beter zijn dan het geschreeuw van een heerser over dwaazen. Wijsheid is beter dan de wapenen, zeggen ze, maar een enkele misdadiger kan veel goeds doen verdwijnen*. (Pred 9:18) En ze overleven met de moed van het cynisme; en daar is veel moed voor nodig. Ze zullen niet meedoen aan het krijgsgewul en ze zullen zorgen dat de gladde taal van de heersers wordt doorgeprikt.

C. En dan is er nog die kleine groep van mensen die het inzicht van de Messias hebben gekregen, die hardnekkig gelooft dat God voor wie hem liefhebben, een alternatief heeft bereid dat eigenlijk uit iets heel eenvoudigs bestaat: een andere manier van kijken, een andere manier van horen en daarom een andere manier van leven. Zij zijn het die wel luisteren naar die wijze behoeftige man, waar niemand naar luisteren wil. En dan niet luisteren in de betekenis van aanhoren, maar luisteren in de zin van doen wat hij aanraadt. Dat levert geen nieuwe wereld op, maar wel andere momenten en een ander leven in de gewone wereld; andere mensen zelfs en er zijn er die getuigen dat die andere momenten en die andere mensen de wereld in stand houden.

President Bush herschreef het Nieuwe Testament met Kerstmis. Het licht schijnt in de duisternis, citeerde hij, *en de duisternis zal het niet overwinnen*. Johannes schreef: 'Het licht schijnt in de duisternis en de duisternis heeft het niet gegrepen, maar *allen die het kind hebben aangenomen, heeft hij macht gegeven om kinderen van God te worden*.' Ik voel mij door Bush niet erg aangesproken - dat had u al verwacht; ik ben een kind van de Prediker - dat had u al gehoord -

maar ik kies toch maar - alles gehoord en gewogen - voor het kleine wonder van *inzicht van de messias*.

Amsterdamse Studenteneklesia, 5 januari 2003

DE GRENZELOZE PAULUS 7

Alex van Hensden

Dit is het zevende van een reeks artikelen in de Maandbrief over de brieven van Paulus.

1.

In de brief aan de Galaten komt Paulus krachtig op voor wat hij beschouwt als de 'waarheid van het evangelie' (Gal 2:5). Deze waarheid wordt naar zijn oordeel verdraaid door joodse volgelingen van Jezus die hij 'leugenbroeders' noemt (Gal 2:4). Op één punt zijn Paulus en zijn tegenstanders het met elkaar eens: ook niet-joden, *gojien*, mensen uit de volkeren horen erbij; in de nieuwe en laatste termijn die is geproclameerd door Jezus Messias, mogen zij zich voegen bij de gemeente die in zijn naam bijeenkomt. Maar voor de 'leugenbroeders' volgt hieruit dat zij joden moeten worden, dat zij zich moeten laten besnijden, althans de mannen onder hen. Zij gaan zelfs zover dat zij de *gojien* daartoe 'dwingen' (Gal 6:12), waaruit volgt dat er niet-joden zijn in de gemeenten van Galatië die tegenstribbelen, die geen joden willen worden, zich in elk geval niet willen laten besnijden. Volgens Paulus hebben zij het gelijk aan hun kant. De 'waarheid van het evangelie' luidt: laat ieder blijven die hij was; de jood blijft jood, de Griek blijft Griek (Gal 3:28; vgl. 1 Kor 7:19v). Dit impliceert ook: de jood wordt geen Griek en de Griek wordt geen jood. En om elk misverstand uit de weg te ruimen: deze 'vuistregel' van Paulus, zelf een jood en altijd jood gebleven, laat geen ruimte voor de conclusie dat Paulus de besnijdenis, zelfs de hele thora, zou hebben afgeschaft. De besnijdenis, en ook de thora, de joodse levensleer en manier van leven, blijven in beginsel van kracht, voor Paulus de jood én voor de andere joden, ook in de gemeente van Jezus Messias.

2.

We lezen een brief uit een ver verleden. Een brief lezen vraagt om een andere instelling dan, bijvoorbeeld, een verhaal lezen. Brieven als die van Paulus en zijn leerlingen - de school van Paulus - zijn een *vertoog*, en dat is iets heel anders dan een vertelling. Deze brieven vertolken een of meer standpunten over een of ander onderwerp en zijn volgens een bepaalde redenertrant opgezet. In het geval van de brief aan de Galaten is het onderwerp de verhouding in de gemeente tussen joden en niet-joden en verdedigt Paulus het standpunt: niet-joden worden geen joden en worden dus niet besneden. Met dit standpunt staat of valt zijn apostelschap. In de vorige aflevering van deze reeks (vgl. *Maandbrief* jrg 7 no 8) wordt erop gewezen dat Paulus zich overwegend bedient van het woordje *niet* om zijn standpunt en zijn status kracht bij te zetten: 'een gezondene (Grieks: *apostolos*) niet vanwege mensen' (Gal 1:1); 'ik heb het ook *niet* van een mens ontvangen' (Gal 1:12); 'ik heb mij terecht *niet* gewend tot vlees en bloed en ik ben *niet* opwaarts gegaan naar Jeruzalem' (Gal 1:16); 'voor het aangezicht van God, ik lieg *niet*' (Gal 1:20). Paulus kiest positie, met inzet van heel zijn persoon, in wat ongetwijfeld een vurig en mogelijk langdurig debat is geweest tussen verschillende stromingen in de aanvankelijk zeer pluriforme beweging in naam van Jezus Messias. Door de brief aan de Galaten te lezen worden wij getuigen van dit debat, om preciezer te zijn: van de *helft* van dit debat, namelijk het aandeel

van Paulus daarin. Wat de opvatting was van Paulus' tegenstanders - die als 'leugenbroeders' te kijk worden gezet -, en welke argumenten zij daarvoor aandroegen, moeten we als lezers zien te reconstrueren uit wat Paulus daarover te berde brengt.

3.

Het standpunt van zijn tegenstanders en de gevolgen daarvan voor het leven der gemeente geeft Paulus in velerlei bewoording weer en nooit zonder een heftige polemische ondertoon, misschien beter nog: boventoon. Enkele voorbeelden. Zij brengen een 'ander evangelie' waardoor zij 'het evangelie van de messias vedraaien' (Gal 1:6v); 'zij wandelden niet rechtuit volgens de waarheid van het evangelie'; zij 'dwingen de volkeren joden te worden (Grieks: *ioudaïzein*)' (Gal 2:14); zij zijn 'uit werken van thora' (Gal 3:10); 'zij ijveren voor jullie [= de niet-joden], maar niet goed, want zij willen jullie uitsluiten' (Gal 4:17); zij leggen de niet-joden 'een slavenjuk' op (Gal 5:1); zij brengen de niet-joden 'in verwarring' (Gal 5:10).

Het standpunt van Paulus' criticasters komt het helderst naar voren in Galaten 2:14: de niet-joden moeten joden worden. Overigens kan het hier gebruikte werkwoord *ioudaïzein* ook betekenen 'als joden gaan leven', maar dat komt in de praktijk op hetzelfde neer. Hoe dan ook is de joodse manier van leven in het geding en daarmee de grondslag van die levenswijze, de thora, 'werken van thora', zoals Paulus zegt.

4.

Als joden met elkaar in debat gaan over de joodse manier van leven, ook in grenssituaties, bijvoorbeeld als er door een vreemd regime allerlei beperkingen worden opgelegd, doen zij dat nooit buiten de joodse Schrift om. Paulus baseert zijn standpunt over de positie van niet-joden in de gemeente op het Abrahamverhaal in het boek Genesis. Daaruit kan worden opgemaakt dat zijn tegenstanders zich eveneens op het Abrahamverhaal beriepen ter onderbouwing van hun stelling dat niet-joden zich moeten laten besnijden om volwaardig deel te kunnen nemen aan het leven in de gemeente die immers bestaat uit volgelingen van een joodse messias. Hun 'bewijsplaats' moet wel Genesis 17:10 zijn geweest, waar JHWH, Israëls God, zegt tot Abraham:

*Dit is mijn verbond dat gij behoeden zult,
tussen mij en u en al die na jou komen:
besneden moet worden al wat mannelijk is in u.*

De strekking is helder: allen die tot het nageslacht van Abraham willen behoren, die deel willen krijgen aan het verbond met hem gesloten en zo willen behoren tot Israël en tot het verhaal van Israël, moeten besneden worden. Daar lijkt geen speld tussen te krijgen. Maar Paulus, in zijn weerlegging van dit standpunt, legt de vinger bij een ander tekstfragment uit het Abrahamverhaal dat voor hem doorslaggevend is (Gen 15:6; vgl. Gal 3:6):

*Hij vertrouwde zich toe aan JHWH
en die achtte hem daarom, als een gerechte.*

Volgens Paulus is niet de besnijdenis criterium voor toetreding tot het verbond, maar het *vertrouwen* van Abraham. Dat vertrouwen was er vóór de besnijdenis. Op basis van dat vertrouwen werd het verbond-met-besnijdenis gesloten.

Kan het wel wat Paulus hier doet? Kan men aldus gebruik maken van de Schrift, door een citaat te isoleren uit zijn context en op de rest van het verhaal - in dit geval over Abraham - geen acht te slaan? Een hedendaags exegeet hoeft hier niet mee aan te komen. Dit is eerder een manier van lezen die je verwacht van Jehovagetuigen aan je voordeur en van andere fundamentalisten. Een uitlegger op de overgang van 2002 naar 2003 zou de apostel zeggen: hoor eens, Paulus, alles goed en wel, maar je moet wel het

hele Abraham-verhaal onder ogen zien en dat begint weliswaar met het vertrouwen van Abraham, maar loopt uit op het verbond-met-besnijdenis.

Nu redeneert Paulus als een joodse leraar van zijn dagen. Hij kiest voor een manier van lezen die toentertijd volkomen legitiem was. Hij koestert een standpunt en zoekt een tekst die het 'bewijs' levert voor de juistheid daarvan. Welbeschouwd zoekt hij niet eens een tekst, maar een *constellatie van woorden* die hij verwerken kan in zijn eigen argumentatie. De schriftuurlijke context van deze woorden doet daarbij niet ter zake.

Welke woorden vond hij, die hij gebruiken kon? Hier volgt een deel van de bewuste passage uit de brief aan de Galaten waarin Paulus zich richt tot de niet-joodse leden van de gemeente (Gal 3:2-9):

*Hebben jullie uit werken van thora de geest ontvangen
of door te horen over vertrouwen?*

Zijn jullie zo onverstandig?

*Jullie zijn begonnen met geest,
nu eindigen jullie met vlees?*

(...)

Die dan jullie de geest schenkt

en krachten werkt onder jullie -

uit werken van thora of door te horen over vertrouwen?

Zoals Abraham 'vertrouwde op God

en het werd hem gerekend tot gerechtigheid'.

Jullie kunnen hiernut opmaken

dat die uit vertrouwen zijn, die zijn kinderen van Abraham.

En de Schrift die voorzag

dat God uit vertrouwen de volkeren rechtvaardigt,

heeft vooraf aan Abraham het evangelie gebracht:

'In jou zullen alle volkeren gezegend worden.'

Zo worden zij die uit vertrouwen zijn,

gezegend met de vertrouwende Abraham.

Enkele aanwijzingen:

- Er wordt twee keer geciteerd uit het boek Genesis, en wel volgens de Griekse vertaling, de Septuaginta. Let op de fragmenten tussen aanhalingstekens: het eerste betreft Genesis 15:6, het tweede betreft Genesis 12:3: de toezegging aan Abraham dat hij een zegen zal zijn voor de volkeren.
- De sleutelwoorden die Paulus' betoog schragen, staan recht afgedrukt. Het zijn er vier: vertrouwen, gerechtigheid (rechtvaardiging), volkeren, zegen. Zij komen zowel voor in de citaten uit Genesis als in de eigen tekst van Paulus. Het is de constellatie van woorden die hij nodig heeft.

Paulus meent dat de beide citaten uit Genesis - en dan vooral Genesis 12:3 - betrekking hebben op zijn eigen tijd die hij beschouwt als 'de laatste der dagen', de laatste termijn die binnenkort zal verstrijken. In deze messiaanse eindtijd zal de toezegging aan Abraham gedaan, dat in hem alle volkeren (lees: de niet-joden) gezegend zullen worden, in vervulling gaan. Daarom horen de niet-joden er helemaal bij, en wel *als* niet-joden. Zij moeten aan één conditie voldoen om te worden 'gerechtvaardigd': delen in het vertrouwen dat Abraham bezat. Rechtvaardiging door vertrouwen dus. Niet rechtvaardiging door geloof? Geloof in Jezus? Daar komen we nog op, in een van de volgende afleveringen.

5.

Intussen is die beroemde paulijnse tegenstelling de revue gepasseerd: die tussen 'werken van thora' ('werken der wet' in de gangbare vertalingen) en 'vertrouwen' ('geloof'). Die is minder absoluut dan zij lijkt en heeft voor Paulus allereerst en vrijwel uitsluitend betrekking op de situatie van de niet-joden in de gemeente. Voor hen geen thora, geen 'werken der wet'. Voor de

joden in de gemeente ligt dat anders. Bij de uitleg van enkele passages uit Paulus' brief aan de Romeinen zal uitvoerig hierop worden ingegaan.

LITURGIE IN BEWEGING

Vervolg op 'De ritualisering van de liturgie'
in de Maandbrief van september 2002 (no5/6)

Kees Kok

De rooms-katholieke liturgie, met de mis als hoogtepunt en epicentrum van heel het kerkelijk leven, bleef ook na de Middeleeuwen, de reformatie en de 'ontdekking', of beter verovering en missionering van de 'nieuwe' werelden, tot en met het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) een louter Europese aangelegenheid. De zelfstandige ontwikkelingen en aanpassingen in de gemissioneerde werelddelen kregen nooit officiële erkenning en konden zich niet doorzetten. Ook in Europa zelf bleven de maatschappelijke, culturele, theologische en levensbeschouwelijke ontwikkelingen zonder noemenswaardige invloed op de gestalte van de Romeinse misviering. Na het concilie van Trente (1545-1563) betrof de R.K.Kerk een contrareformatorische positie, gekenmerkt door een sterke nadruk op het offerkarakter van de mis, de werkelijke tegenwoordigheid van Christus in brood en wijn, de aan minutieuze rubrieken gebonden ceremonieën, streng voorbehouden aan de (celibataire) priester, en het Latijn als rituele taal. Alle creativiteit richtte zich op de (polyfone) kerkmuziek en de architectuur (barok).

Verlichting

In de periode van de Verlichting, die in de 18^e eeuw tot volle wasdom kwam, drongen verlichte geesten binnen de kerk aan op vereenvoudiging van de liturgie, terwille van een groter begrip ervan; zij legden de nadruk op het gemeenschapskarakter van de mis als viering van de priester met de gelovigen; op de noodzaak van het zingen en bidden in de volkstaal; op het belang van de preek en het leerkarakter van de liturgie. Er werden talrijke voorstellen en pogingen gedaan tot vernieuwing van de mis en de afschaffing van allerlei als niet wezenlijk ervaren elementen. Een belangrijke vertegenwoordiger van deze vernieuwingsbeweging was de Italiaanse priester L.A. Muratori (1672-1750) die grote invloed had in Italië zelf, maar ook daarbuiten, onder andere in Duitsland ('Jozefisme').

In 1786 vond in Pistoia een bisschoppelijke synode plaats, waar een wensenlijst werd opgesteld in overeenstemming met de bovengenoemde desiderata. Omdat het gebruik van de volkstaal onhaalbaar bleek, werd aangedrongen op de zogenaamde 'misverklaring'. Elke zondag moest de mis aan de gelovigen in de volkstaal worden 'verklaard'.

Veel verder nog gingen de voorstellen van de theoloog V.A. Winter (1754-1814), professor te Ingolstadt, die een gedetailleerd hervormingsprogramma heeft uitgewerkt. Volgens hem moest de hele mis hardop en in de volkstaal worden gesproken en gezongen, als een viering van heel de gemeenschap. Veel 'vaste' gezangen (kyrie, gloria enz) wilde hij facultatief stellen en eventueel vervangen door nieuwe, veranderlijke teksten. Ook inhoudelijk moest er een duidelijke thematische lijn in de vieringen komen, waarbij de thema's zowel theologische als morele en politieke vragen moesten omvatten.

Achter al deze hervormingspogingen zat het streven om de oorspronkelijke vorm van de oudkerkelijke (vóór-Middeleeuwse) liturgie te ontdoen van latere aangroeisels en zo in ere te herstellen.

Zoals gezegd: nergens werd de misviering op grond van al deze voorstellen officieel ingrijpend veranderd. Het Latijn bleef overal gehandhaafd. Wel veranderde, vooral op een aantal plekken in de Duitse landen, het 'klimaat' van de vieringen, met name door de preek, de (Duitse) gebeden en liederen. Maar voor ingrijpende hervormingen was het verzet van tijdgenoten hevig en op den duur doorslaggevend.

Restauratie en beweging

Aan het eind van de 18^e eeuw kwam de Romantiek op, mede als reactie op de soms al te rationalistische Verlichting. Dat leidde in de kerk tot een sterk restauratieve beweging. De goddelijke openbaring zoals die door het R.K. kerkinstituut en haar eigen traditie werd beheerd, werd tegen elke vernieuwingspoging afgeschermd en dat leidde tot traditionalisme. De liturgie - met name de mis - werd daarbij gezien als een in de loop der eeuwen gegroeid onaantastbaar geheel van onschatbare esthetische kwaliteit. Men moest haar trachten te begrijpen, maar zeker niet proberen haar te veranderen.

In Frankrijk ijverde Dom Guéranger (1805-1872) in Solemnes tegen de eigen Gallicaanse liturgie en voor nauwe aansluiting bij Rome. In het begin van de twintigste eeuw kwam vanuit benedictijner abdijen in België (Afflichem, Keizersberg in Leuven) een brede liturgische beweging op gang, die concrete vormen aannam in de uitgave van liturgische teksten en tijdschriften. Zij was vooral academisch-wetenschappelijk van aard. In Duitsland was de abdij van Maria Laach een belangrijk centrum. Ook deze beweging was overwegend neoconservatief, elitair en antidemocratisch. In 1933 werden op een congres in Maria Laach nog harmoniseringspogingen ondernomen tussen katholicisme en nationaal-socialisme.

Praktisch-realistischer was het hervormingsstreven dat uitging van Klosterneuburg waar Pius Parsch (1884-1954) zich sterk maakte voor een 'volksliturgisches Apostolat': de liturgie moest zich richten op het 'gewone' volk en niet alleen op een kerkelijk-wetenschappelijke elite. Onafscheidelijk met dit liturgische werk verbond hij een intensieve 'propaganda' voor de bijbel en pleitte hij voor een vorm van misvieren die sterk gedragen werd door (Duitse) liederen ('Chormesse'). Zijn werk vond veel weerklank en navolging binnen de Duitse jeugdbeweging.

Guardini

De invloedrijke theoloog en cultuurfilosoof Romano Guardini (1885-1968) was sterk verbonden met de Duitse jeugdbeweging van voor de Tweede Wereldoorlog en publiceerde veel over liturgie, om te beginnen *Vom Geist der Liturgie* (1918). Na het Tweede Vaticaans Concilie, in 1964, schreef hij een belangwekkende brief aan de voorzitter van een congres in Mainz, dat hij om gezondheidsredenen niet meer kon bijwonen. Daarin stelde hij dat de liturgische beweging onder de impuls van het concilie een nieuwe fase tegemoetging, waarin aan de orde moest komen wat nu eigenlijk de aard is van de liturgie, wat haar elementaire vorm is en hoe die zich verhouden tot de 'structuur van de hedendaagse mens'. En dan stelt hij de zeer fundamentele vraag: *Is de liturgische handeling en daarmee alles wat "liturgie" heet, niet zozeer historisch bepaald - antiek of middeleeuws of barok - dat men haar eerlijkerwijs helemaal moet opgeven? Moet men zich niet rekenschap geven van het inzicht dat de mens van het industriële tijdperk en de door haar bepaalde sociologische structuren eenzijdig niet meer in staat is tot de liturgische act? En moet men, in plaats van over vernieuwing te spreken niet liever overleggen op welke manier de heilige geheimen gevierd moeten worden zodat de huidige mens er met zijn eigen waarheid in kan staan?*

Nu, veertig jaar later, is deze vraagstelling nog altijd hoogst actueel, al zouden wij de sociologische structuren en de 'waarheid' van de huidige mens nu anders omschrijven, meer in termen van consumptie maatschappij ('markt') en individualisme. Guardini

merkte daarbij nog op dat het muzikale element van de liturgie in elk geval veel meer moest zijn dan loutere versiering en dat liturgische gemeenschap iets anders betekent dan een bij elkaar zitten: 'veel meer *solidariteit in het alledaagse leven*' (curs. KK). Misschien moeten we de vragen van Romano Guardini in onze dagen zo vertalen: Is de rooms-katholieke mis als liturgische vorm ook na haar laatste hervorming in de jaren zestig niet zodanig verouderd - blijven steken in een antieke, middeleeuwse of barokke vorm - dat wij die helemaal moeten opgeven om te zoeken naar nieuwe vormen van liturgie die voor de hedendaagse mens verstaanbaar, inleefbaar zijn, die tegemoet komen aan zijn behoefte aan een solidaire gemeenschap en waarin hij de nodige oriëntatie kan vinden voor zijn persoonlijk en maatschappelijk leven?

Wordt vervolgd

(Ingezonden mededeling)

8 februari 2003: symposium in de Dominicuskerk

Broedplaatsen van nieuwe kerkmuziek

Geïnteresseerden in nieuwe kerkmuziek zijn van harte welkom op het symposium *Broedplaatsen van nieuwe kerkmuziek*, dat op zaterdag 8 februari plaatsvindt in de Dominicuskerk in Amsterdam (Spuistraat 12, nabij het Centraal Station). Deze dag is een initiatief van het Muziekfonds van de Dominicus.

Het **programma** besteedt aandacht aan teksten en muziek van nieuwe composities die in de afgelopen jaren op verschillende plaatsen in ons land zijn ontstaan. Een aantal nieuwe liederen wordt ter plaatse ingestudeerd. Tussen de programma-onderdelen door is er tijd voor ontmoeting en uitwisseling. De dag wil inspiratie bieden aan componisten en tekstschrijvers van nieuwe kerkmuziek, maar ook aan iedereen die zich op lokaal niveau binnen zijn of haar gemeente met liturgie en muziek bezighoudt en/of gewoon graag zingt en musiceert.

Aan deze dag werken diverse kerkmusici, theologen en tekstschrijvers mee, onder wie Herman Rouw, Jan Nieuwenhuis, Andries Govaert, Marieke van Baest en Colet van der Ven. Dagvoorzitter is Pieter van Hoof. De muzikale leiding van de dag is in handen van Paul Valk, de begeleiding op orgel en piano wordt verzorgd door Thom Jansen.

De dag begint om 11.00 uur en wordt rond 15.30 uur afgesloten met een korte viering.

Deelname kost 12,50 euro, inclusief koffie/thee en lunch. U kunt zich voor het symposium **opgeven** door dit bedrag, of een meervoud hiervan bij opgave van meerdere personen, over te maken *op giro 8245915 ten name van het Muziekfonds Dominicus in Amsterdam*, onder vermelding van 'symposium 8/2'. (Bij storting via girotel met vermelding van uw naam en adresgegevens a.u.b.!) Kijk voor **meer informatie** op: www.dominicusgemeente.nl

KORT

- De CD van **Het lied van de aarde** zal in februari uitkomen

- De nieuwe, gebonden uitgave van de **Liturgische Gezangen** (met muziek) van Huub Oosterhuis, wordt in maart verwacht

- Op 11 oktober 2003 wordt een **Duits-Nederlandse Lieddag** gehouden in Gronau, vlak over de Duitse grens. Meer info volgt.

► DRIE LITURGISCHE LIEDDAGEN: 25 JANUARI/ 29 MAART/ 17 MEI

ALGEMEEN:

Tijdens deze lieddagen worden oude(re) en nieuwe liederen van Huub Oosterhuis, op muziek van Bernard Huijbers, Tom Löwenthal en Antoine Oomen, toegelicht, ingestudeerd en gezongen.

Muzikale leiding: Tom Löwenthal

Begeleiding op orgel en piano: Henri Heuvelmans

Algemene leiding: Kees Kok

Aanvang : 10.30 uur (kerk open: 10.00 uur); 12.30-13.30 uur (lunch) en 15.30-16.00 uur (thee)pauze; 16.00-16.30 uur: liturgische afsluiting met een aantal van de ingestudeerde liederen.

Kosten: 13,50 euro per persoon, inclusief programma met alle koormuziek, te betalen aan de kerk (*svp met gepast geld betalen!*)

Opgave bij Leerhuis en Liturgie: telefonisch (020-6256940) of via e-mail: leerhuis@leerhuisenliturgie.nl (of plaatselijk)

VEENENDAAL, zaterdag 25 januari 2003

'PASSIE VOOR PASEN'

Op het **programma** staan oude en nieuwe liederen, beurtzangen, canons en grotere composities voor de passie- en paastijd.

Van Bernard Huijbers o.a.: 'In den beginne', openingszang voor de paaswake, gevolgd door de grote litanie 'Wees hier aanwezig' (tweekorig). Van Antoine Oomen o.a. het lied 'Dan zal ik leven', 'De steppe zal bloeien' en een aantal meerstemmige acclamaties. Van Tom Löwenthal o.a. Psalm 23 ('Was jij mijn herder') en enkele dubbelkorige acclamaties.

Plaats: Gereformeerde Brugkerk, Kerkewijk 18, Veenendaal - Centrum. Op 5 minuten lopen van station Veenendaal - Centrum, aan de lijn Utrecht-Rhenen. Treintaxi vanaf station Veenendaal - De Klomp aan de lijn Utrecht-Arnhem.

Met de auto: komend vanuit A12 Utrecht: afslag Veenendaal, onderaan bij stoplicht rechtsaf, weg volgen en bij zesde stoplicht linksaf (vóór spoorwegovergang), bij volgende stoplicht linksaf en daarna tweede weg links. Kerk op de hoek.

Komend vanuit A12 Arnhem: afslag Veenendaal, onderaan bij stoplicht linksaf, bij stoplicht vlak na viaduct rechtdoor, weg volgen enz. (zie boven)

Koffie, thee, koek e.d. in de kerk.

Lunch meenemen; in de directe omgeving van de kerk zijn voldoende horecagelegenheden.

Er is een boekentafel met Cd's en boeken.

Opgave ook mogelijk bij de Werkgroep 'Brugkerk Centraal': 0318-513220 of via de e-mail: janhm@planet.nl

Organisatie: Werkgroep 'Brugkerk Centraal' ism. Stichting Leerhuis & Liturgie, Amsterdam.

AMSTERDAM (DOMINICUS), 29 MAART 2003

'KLEINST DENKBARE BRON'

Tijdens deze lieddag hopen wij de langverwachte bundel Oosterhuis gezongen te kunnen presenteren. De titel van deze bundel zal overigens niet, zoals eerder aangekondigd, *Aandachtig Liedboek* luiden, maar, net als de voormalige, losbladige bundel, eenvoudig *Liturgische Gezangen*, Kees Kok zal tijdens de lieddag een inleiding houden over de samenstelling en de gebruiksmogelijkheden van de bundel.

Op het **programma** staat een aantal *nieuwste* liederen van Tom Löwenthal en Antoine Oomen, onder andere een nieuwe compositie op de tekst *Kleinst denkbare bron*. Dat lied dient ook als motto van deze dag: uit een kleine bron als de Amsterdamse Studenteneklesia is een grote stroom liederen voortgekomen, die inmiddels via veel verschillende plekken in Nederland, zoals de Dominicus, diverse studentenparochies- en gemeenten, is uitgewaaierd tot ver over onze landsgrenzen. We zullen de drie coupletten van *De steppe zal bloeien* achtereenvolgens zingen in het Engels, Duits en Nederlands. Verder o.a. 'In den beginne' van Bernard Huijbers, met de grote litanie 'Wees hier aanwezig'.

Plaats. De Dominicuskerk is gelegen aan de Spuistraat 12, op enkele minuten loopafstand van het Centraal Station Amsterdam. De ingang bevindt zich aan de achterzijde in de Korsjespoortsteeg.

SCHIEDAM, zaterdag 17 mei 2003

'HIERHEEN ADEM'

Op het **programma** staat een twaalfstal liederen, canons en acclamaties voor de tijd na Pasen en (na) Pinksteren: over geest en begeestering, herschepping, nieuw begin. O.a.: 'Hierheen adem' (Bernard Huijbers), 'Ander ouder' (Antoine Oomen); 'Herschep ons hart' en 'Neerdalen als dauw' (Tom Löwenthal). Verder wordt aandacht besteed *Liturgische Gezangen op teksten van Huub Oosterhuis*, de nieuwe liedbundel met circa 400 composities, die in het voorjaar van 2003 bij Gooi en Sticht (Kampen) zal verschijnen, en die op de boekentafel verkrijgbaar zal zijn, naast Cd's en andere publicaties van de Stichting Leerhuis & Liturgie.

Plaats: Johannes de Doper Visitatie, Mgr. Nolenslaan 99; tel 010-4735066. Te bereiken: met de *trein*: Schiedam CS (circa 15 minuten lopen); met de *metro*: halte Parkweg; uitstappen richting Meesterstraat, kerk ligt recht voor U, tegenover Zeeman, achter de bouwkeet. Verschillende *bussen* stoppen op de hoek van de belendende Piersonstraat.

Met de *auto*: 1. vanaf de A 20 vanuit Rotterdam, afslag Schiedam, beneden naar links, tweede stoplicht rechtsaf: Haarenlaan.

Vervolgens derde stoplicht links en rechtdoor tot aan de bouwkeet, waarachter de kerk zich bevindt;
2. via Hoek van Holland: afslag Schiedam-Noord, beneden naar links, bij de stoplichten rechtsaf richting centrum; onder viaduct door, eerste stoplicht links en volgende stoplicht naar rechts; rechtdoor tot bovenvermelde bouwkeet.

Lunchpakket meenemen; koffie, thee e.d. in de kerk. Horeca in de naaste omgeving. Er is een boekentafel met Cd's en boeken.